

TÜRKİYE'DE ASKERİ DARBE STATÜKOSUNUN KURULMASI

Selahaddin Bakan

İnönü Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
Bölümü

Hasan Çimen

İnönü Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
Bölümü, Doktora Öğrencisi

ÖZET

Türk siyasi tarihi bir nevi darbe ve muhtıralar tarihi olarak bilinmektedir. Osmanlı'da başlayan bu gelenek, özellikle Tanzimat sonrası askeri bürokrasi ve paşaların siyaset üzerindeki etkinliği ile devam etmiş, zira 1876 ve 1908'de, öncülüğünü askerlerin yapmış olduğu padişaha karşı meşrutiyet dayatmalarını, 1913'teki Babı-âli baskını izlemiştir.

Türk siyasetinde darbeyle gelen askeri vesayet düzeni veya statükosunun kurulmasında, aslında birbiriyle çoğu kez içi içe geçmiş olan bazı etkenlerden söz edilebilir. Bu bağlamda Osmanlı'dan beri gelen bir darbe kültürünün yanında 27 Mayıs'ın bu konuda önemli işlev gördüğü söylenebilir. Diğer yandan Türkiye'nin 1950'li yıllarının başlangıcında üyesi olduğu NATO ittifakı ve ABD'nin bu tarihten itibaren Türkiye üzerinde, özellikle ordu üzerinde kurmaya başladığı etkinin, darbeler süreciyle kimi zaman açıkça kimi zamanda daha örtülü destek vererek sivil hükümetler sorun yaşadığı tüm hususları, darbecilerle çözdüğü gerçeği ortadadır.

Bu bağlamda söz konusu bu çalışmanın temel amacı, Türkiye'de siyaseti dar alana hapsederek demokrasimizin bodur kalmasında doğrudan etkili olan askeri darbelere dayalı vesayet statükosunun nasıl oluştuğu analiz edilecektir.

Anahtar kelimeler: Askeri darbeler, vesayet, statüko

ESTABLISHMENT OF MILITARY COUP STATUS QUO IN TURKEY

ABSTRACT

Turkish political life is known also as history of coups and memorandums. This tradition has begun at Ottoman Era and has continued by the domination of bureaucracy and Paschas at post-Tanzimat era. Forasmuch, 1876, 1908 enforcements for Constitutionalism and 1913 Bab-ı Ali Invasion were led by the military bureaucracy.

At the establishment of military tutelage order or status quo following a coup, some factors have to mentioned which mutually affect each other. It may be asserted that 27 Mayıs coup has a significant role at this process. It may also be claimed that NATO alliance and USA with which Turkey has established relation after 1950s, both have held sway over military; and they have openly and indirectly supported the military coups in Turkey. By doing so, they have aimed at solving the problems which they cannot solve with civilian executives.

At this study it is aimed at analyzing the establishment process of military tutelage which has impact on underdevelopment of democracy in Turkey.

Keywords: Military coup, tutelage, status quo.

Giriş

Türk siyasi tarihi bir nevi darbe ve muhtıralar tarihi olarak bilinmektedir. Osmanlı'da başlayan bu gelenek, özellikle Tanzimat sonrası askeri bürokrasi ve paşaların siyaset üzerindeki etkinliği ile devam etmiş, zira 1876 ve 1908'de, öncülüğünü askerlerin yapmış olduğu padişaha karşı meşrutiyet dayatmalarını, 1913'teki Babı-âli baskını izlemişti (Kocabaş,2016:9). Osmanlı mirası üzerine kurulan Cumhuriyetin kurucuları başta Mustafa Kemal Atatürk olmak üzere, asker kişilerden oluşmuştu. Bu kesimin Batılılaşma misyonunu üstlenmesi, onları siyasetin de önemli bir aktörü haline getirmiş, zira rejimin tehlikeye atıldığını düşündüklerinde, siyasete müdahaleyi, görev bilmişlerdir. Bu bağlamda Cumhuriyet'in ilk ve ana darbesi, 27 Mayıs'ta gerçekleşmiş, söz konusu müdahale, bundan sonraki darbe ve muhtıraların da tetikleyicisi olmuştur. Darbe sonrasında, Talat Aydemir'in başarısız darbe girişimleri, 1971 muhtırası, 12 Eylül 1980 darbesi, 1997'deki 28 Şubat Postmodern Darbesi ve en nihayetinde 15 Temmuz 2016 darbesi, darbe geleneğinin silsilesini teşkil etmiştir.

Bu bağlamda, Türk siyasetinde darbeyle gelen askeri vesayet düzeni veya statükosunun kurulmasında, aslında birbiriyle çoğu kez içi içe geçmiş olan bazı etkenlerden söz edilebilir. Bu bağlamda Osmanlı'dan beri gelen bir darbe kültürünün yanında 27 Mayıs'ın bu konuda önemli işlev gördüğü söylenebilir. Diğer yandan Türkiye'nin 1950'li yıllarının başlangıcında üyesi olduğu NATO ittifakı ve ABD'nin bu tarihten itibaren Türkiye üzerinde, özellikle ordu üzerinde kurmaya başladığı etkinin, darbeler süreciyle kimi zaman açıkça kimi zamanda daha örtülü destek vererek sivil hükümetler sorun yaşadığı tüm hususları, darbecilerle çözdüğü gerçeği ortadadır. Bu bağlamda söz konusu bu çalışmanın temel amacı, Türkiye'de siyaseti dar alana hapsederek demokrasimizin bodur kalmasında doğrudan etkili olan askeri darbelere dayalı vesayet statükosunun nasıl oluştuğu analiz edilecektir.

1.Statükosunun Kurulması

Statüko (status que) kelimesi, Fransızca kökenli, "mevcut durum" anlamına gelen bir sözcüktür (Yenal, Taşpınar,1990:755). Statüko, aslında "savaşta önceki şartlara dönülmesi" anlamında kullanılan "status que ante bellum" kavramından gelmektedir (Arı, 1997:241). Bu kavramının politik alana yansımaları, kurulu düzenin devamını ifade etmekte, bu bağlamda "statükoculuk", mevcut düzenin veya durumun kesintiye, değişim veya dönüşüme uğramadan devam etmesini amaçlamaktadır. Statükocu yaklaşımda, denge taşlarının oynatılması, hassas ve tehlikeli görülmektedir (Oran, 2002:46). Statüko kavramı, genelde muhafazakar düşünceyle aynı anlamda kullanılsa da, söz konusu bu kavramın, muhafazakar düşüncenin gelenek ve toplumun temeli gibi bir kaygısı bulunmamakta, ister demokratik olsun isterse olmasın, fayda ve çıkar sağlayan mevcut durumun, tutucu bir şekilde korunmasına dayanmaktadır. Zira darbeyle siyasete yön verenlerin, demokratik bir tutum olmadığı aşikârdır.

Türk siyasi tarihinde, Osmanlı'dan tevarüs eden bir darbe kültürünün söz konusu olduğu söylenebilir. Osmanlı döneminde yeniçeriler, özellikle imparatorluğun çöküş döneminde, her konuda "kazan kaldırma eylemine" girişmiş, yöneticilerin bir nevi "baş belası" haline gelmiştir. Her türlü yenilik hareketinin karşısında statükonun kalesi haline gelen yeniçeriler karşısında II. Mahmut, Batılı tarzda yeni bir ordu kurma amacıyla 1826'da yeniçeriliği kaldırmış, bu olay Türk tarihine "Vaka'yı Hayriye" olarak geçmiştir (Kili,2008:162). Tanzimat'la birlikte Osmanlı'da bürokratik

hakimiyet kendisini göstermiş, Mustafa Reşit Paşa, Ali Paşa ve Fuat Paşa gibi asker kökenli olmayan sivil paşalar, bu süreçte etkili olmuşlardı (Yetkin,2010:77). Osmanlı'da sivil bürokratik elitler yanında, askeri bürokratların da, siyasette etkili olduğu dönemin İttihat ve Terakki Cemiyeti (İTC) ile başladığı söylenebilir. Zira İkinci Abdülhamit'in 1876 Anayasasını rafa kaldırmasından sonra, askeri ve sivil bürokrat kesim, anayasayı yeniden ihdas etmek ve sultanı devirmek için kendi aralarında örgütlenerek 1889'da İTC'ni kurmuş, 1908'de hükümet darbesi yaparak, otuz yıl rafta kalan anayasayı yeniden yürürlüğe koymuş, bu örgüt Birinci Dünya Savaşı sonuna kadar etkili olmuştu (Ahmad,1999:10). 1912'de meclisin feshedilmesinden sonra, yapılan seçimlerin çoğunluğunu askerlerin oluşturduğu İttihatçıların ağır baskısı altında yapıldığı (sopalı seçimler) bilinmektedir. Zira İTC'nin Sait Paşa hükümetinden, askeri darbe tehdidiyle istifasını istemeleri (Halaskar Zabitan Olayı) neticesinde kurulan Kamil Paşa hükümetinin ömrü de, Balkan Savaşları sonucu Bulgaristan'ın kaybını bahane eden İttihatçı Talat ve Enver Paşaların Ocak 1913'de Saray Baskınıyla (Babıali Baskını) son bulmuştu (Erdoğan,2003:31,32). Sonuçta Kongar'ın da belirttiği gibi (2005:650), Tanzimat'tan meşrutiyete ordu, Osmanlı döneminden beri devam ede gelen "çağdaşlaşma" hareketinin hem merkezini hem de itici gücünü oluşturmuş, ordunun siyasal rolü de, 1908 yılında başlayıp Kemalist ilkelerin hayata geçirilmesiyle son bulan süreçte daha belirgin hale gelmişti.

Osmanlı'dan tevarüs eden bir anlayışla kurulan Cumhuriyet'in kurucuları da, Osmanlı askeri kurumlarda yetişen ve aynı kültürden gelen kişilerdi. Kendisi de bir asker olan Atatürk, yapmış olduğu tüm devrimlerde orduyu arkasına aldığından hem devlet, hem de toplum hayatında önemli rol oynayan değişim hareketleri söz konusu olabilmıştır. Zira Cumhuriyet'in ilk muhalefet partisi olarak bilinen Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın da kurucularının asker kökenli olduğu bilinmektedir (Dağcı,2006:21). Tek Parti döneminde (1923-1945) ordu siyasal hayattan tamamen tecrit edilmiş, siyasete girmek isteyen ordu mensuplarının askerlik mesleğinden ayrılmaları istenmiştir. Ahmad'ın da belirttiği gibi (1999:18) tek parti döneminde ordunun siyasetten uzak durması konusunda gerekli hassasiyet gösterilmiş, orduya Cumhuriyet içinde çok saygın bir yer verilmekle birlikte, ordu ülkenin toplumsal ve siyasal hayatının dışında tutulmuştu. Zira 1925'ten 1944'e kadar Genel Kurmay Başkanlığı yapan Mareşal Fevzi Çakmak, subayların askerlik dışında hiçbir şeyle ilgilenmesine sıcak bakmayan ideal mizaca sahip bir askerdi. Bu bağlamda Cumhuriyet'in kuruluşundan 1960'lı yılların başlarına kadarki süreçte, ordunun siyaset sahnesini yöneten veya yönlendiren konumda olmadığı bunun yanında Atatürk devrimleri ve Kemalist ideolojiye önemli derecede bağlı oldukları bilinmektedir.

Diğer taraftan ordunun siyasete müdahalesinin, DP iktidarına son veren 27 Mayıs 1960'daki darbeyle söz konusu olduğu aşikârdır. Türköne'ye göre (2012:123), 27 Mayıs darbesi, askerin siyasete müdahalesinin önünü açmanın ve buna antidemokratik meşruiyet sağlayan, orduda disiplin denilen kavramın içini boşaltarak üst düzey generallerin, darbeyi gerçekleştiren alt kademedeki subaylar karşısında itaatkâr kılan bir müdahaleydi. Kocabaş'a göre (2016:94-121), 27 Mayıs darbesinin Türk siyasetine getirdiği olumsuz sonuçlardan birincisi, ordunun siyasete alet olması ve diğer askeri müdahaleleri tetiklemesidir. İkincisi, CHP adına yapılan bir partizan darbe olarak, onun siyasal iktidarı kullanmasına yol açma hareketidir. Zira darbenin halkçılar tarafından bayram havasında kutlanması, Cemal Gürsel'in İnönü'yü arayarak emrinde olduklarını ve onun buyruğunun peygamber buyruğu gibi telakki ettiklerini belirtmesi, 1961 Anayasası ile CHP'nin 1959'daki *İlk Hedefler*

Beyannamesi'nin örtüşmesi ve en nihayetinde darbe sonrasında kurulan koalisyon hükümetlerinde hep İnönü'nün başbakan olması bu durumu ortaya koymaktadır. Söz konusu darbe, ordunun disiplin ve emir-komuta anlayışını altüst ettiğinden ordu içinde bölünmelere neden olmuştur.

Türk siyasetinde 27 Mayıs'la birlikte ordu, siyasetten bağımsız ancak onu denetleyen gerektiğinde darbe ve muhtıralarla siyaseti dizayn eden bir kurum olmaya başlamıştır. 27 Mayıs'la kışlasından çıkan orduyu, artık ait olduğu yere, İnönü dahi çekmekte zorlanmıştı. Zira Harp Okulu Komutanı Talat Aydemir'in başarısız darbe girişimleri, 1960'lı yılların sonuna doğru başlayan sosyalist gençlik dalgası, Ankara Üniversitesi ve Ortadoğu Teknik Üniversitesinde başlayan olaylar hız kesmemiş, sol düşüncenin ordu içinde taban bulmasından endişelenen dönemin Genel Kurmay Başkanı Memduh Tağmaç, 12 Mart Muhtırasını yayınlamak durumunda kalmıştı. Tağmaç'ın muhtırayı yayınlamaya zorunlu olduklarını belirtmesi ve "altımızı tutamıyoruz" şeklindeki açıklaması (Yılmaz,2002:365-371) cunta faaliyetinin kontrol edilemez safhaya geldiğini göstermekteydi. Fedayi'nin de belirttiği gibi (2014:491), Türkiye'de siyasal ve sosyal kaos dönemine yol açan 12 Mart muhtırasının temelinde 27 Mayıs'ın kurduğu statüko yani askeri vesayet düzeni yatmaktadır. Koalisyonlar ve azınlık hükümetleri, siyaseti parçalı kırılğan hale getirirken, ekonomide de içinden çıkılmaz krizlere ortam hazırlamıştı. Zira 1960-1980 dönemi, askeri vesayet getirdiği ve siyasetin işlevsiz hale geldiği, başarısız koalisyon hükümetlerinin, ekonomide krizli yılların, sosyal hayatta anarşi ve terör olaylarının hat safhaya çıktığı yıllar olmuştur. Dursun'a göre (2000:98,120), 27 Mayıs darbesi sonrası 1961-1965 arasında, İnönü öncülüğünde dört ayrı koalisyon hükümeti kurulsa da, parçalanmış siyaset sorunlara çözüm getirmemiştir. Zira sol söylem ve eylemlerin yükselmesine karşı verilen 12 Mart muhtırası, 27 Mayıs'ın yol açtığı artçı depremler olarak değerlendirilebilir. Bu dönemde 'Yön' ve kapatıldıktan sonra aynı çizgide yer alan 'Devrim' adlı yayınlar, ordunun siyasal iktidara müdahalesini talep ederek, ileri hamlelere yol açacak unsurların aydın, gençlik ve ordu mensuplardan oluşacağını ve ancak bu şekilde sorunların çözüleceğini savunsa da, temel amaçları ordunun önderliğinde 'Baasçı Sosyalizm' türünden bir rejimi hayata geçirmektir (Fedayi,2014: 492). Böylece tıpkı 27 Mayıs'ta olduğu gibi, 12 Mart müdahalesinin de, zinde güçleri aktif olmuş, zira müdahale için tüm siyasal, sosyal ve ekonomik ortam hazırды.

Diğer taraftan 12 Eylül'e giden süreçte siyaset tıkanmış, artan terör ve şiddet olaylarına çare bulunamazken görev süresi dolan Cumhurbaşkanı yerine, aylardır yenisini seçilemez hale gelmişti. Eski başbakanlardan Nihat Erim başta olmak üzere, artan faili meçhul cinayetlere Sivas ve Çorum'daki mezhep çatışmasının getirdiği can kayıpları ve 1 Mayıs'ta yaşanan katliam, siyaseti tamamen işleyemez hale getirmişti. İsrail'in Kudüs'ü başkent ilan etmesine tepki olarak MSP'liler tarafından Konya'da düzenlenen mitingte, İstiklal Marşı okunmadığı yönündeki dedikodular ve söz konusu mitingin, CHP ve basın tarafından "Humeyni taklitçileri" tarafından düzenlendiği yönündeki beyanlar, 12 Eylül'ü başlatan bir bahane olmuştu (Dursun,2000:193-196,206).

12 Eylül darbesiyle birlikte askeri yapı iktidarı tamamen ele almış (MGK), Genel Kurmay Başkanı ve kuvvet komutanlarından müteşekkil Milli Güvenlik Konseyi, ekonomik alan dışında, tüm siyasal ve toplumsal alanda denetim kurmuştur (Özcan,1998:515). 12 Eylül darbe anayasası ve uygulaması siyasal partilere, sendikalara ve derneklere kısıtlamalar getirmiş, üniversite özerkliğini ortadan kaldırmıştı. Askeri rejimin temel felsefesi, devlet otoritesini her alanda tesis etmek amacıyla siyasal alanın sınırlarını ciddi oranda daraltmış ve özgürlükleri kısıtlamıştı. Özal'ın iktidara geldiği 1983

yılına kadar siyasi partilerin dışında hiçbir kurum siyasetle uğraşamaz hale gelmişti (Özen,2011:159). Sonuçta Uzgel ve Çiftçi'nin belirttiği gibi (1998:313; 2010:294), 1960 darbesi sonrası yönetimdeki Milli Birlik Komitesi (MBK)'nin, siyasete müdahale amacıyla kurmuş olduğu Milli Güvenlik Kurulu (MGK)'nin yetkileri, 1980 darbesi sonrasında daha da genişletilmiş, bu bağlamda 2945 sayılı kanunla *MGK Genel Sekreterliği* kurulmuş, 28 Şubat sürecinde ise söz konusu sekreterliğe bağlı, *Başbakanlık Kriz Yönetim Merkezi ve Batı Çalışma Grubu* teşkil edilerek askerin siyasete müdahalesi legal hale getirilmiştir. Zira 12 Eylül darbe yönetimiyle birlikte, siyaset üstü hale gelen *Milli Güvenlik Siyaset Belgesi* yazılı devlet politikası haline gelerek hükümet, parlamento ve diğer devlet kurumlarının, söz konusu belge dışına çıkamayacağı bir siyasal ortam dayatılmıştır.

Diğer taraftan vesayet statükosunun oluşmasında, askerlerin yanında egemen ideolojinin devamından yana olan kesimlerle, darbe yönetiminden çıkar sağlayanların da etkide bulunduğu bir gerçektir. Timur'a göre (2015:84), darbelerin çoğunun, hazırlık aşamasından itibaren sivillerle birlikte planlandığı hatta bazen sivillerin “kraldan çok kralcı” edasıyla askeri tahrik ettiği görülmüş, darbeyi fiilen askerler yapsa da, bunun hazırlanış ve gerekçelendirilmesinde sivillerin rolü önemli rol oynamıştır. Bu durum, darbe statükosunun askeri vesayet üzerine inşa edilmesini kolaylaştırmıştır. Karatepe'ye göre (2009:11), bu kesimlerin darbeden sonra kurulan hükümetlerde gönüllü olarak görev almaları veya ara dönemin gerektirdiği şekilde anayasa ve yasaları hazırlamaları tesadüfi değildir.

Bu bağlamda 27 Mayıs darbe tarihi, CHP'lilerce 'Hürriyet ve Anayasa Bayramı' olarak kutlanmış, sağ ve sol düşünceler, bu kırılma ekseninde somut karşılık bulmaya başlamıştır. CHP'nin darbe desteği, kurucu meclisin oluşturulmasından anayasa taslağının hazırlanmasına kadar görülmüş, Türk siyasetinde sık sık vurgulanan Ordu+CHP=İktidar formülü, bu durumu özetlemiştir (Dursun,2000:53,71). Diğer taraftan, 27 Mayıs sonrası yeni anayasayı oluşturmakla görevli İstanbul Üniversitesi Rektörü Sıddık Sami Onar ve ekibiyle diğer entelektüel kesim hazırladıkları ön raporda, darbenin meşruiyeti, sağlanmaya çalışılmıştı. Zira raporda, “DP yönetimindeki siyasal iktidarın, kişisel ve sınıfsal hırs nedeniyle yozlaşmış olduğu, bu yüzden devletin artık topluma hizmet edemediği, DP meşru yollarla iktidara gelse de anayasa, basın, ordu, üniversite gibi kurumlara karşı saygısını yitirdiği” belirtilmekte (Ahmad,1999:154), böylece kurumsal kaygı ve mutabakatı, milli iradenin üstünde gördüğünü belirtmekteydi.

Bu konuda darbeyi memnuniyetle karşılayan basın organları, “ordu gençlik elele” manşetlerini atmış, yurdun her tarafından gelen kutlama haberlerine özel sayfa yer ayırmışlardı. Dursun'a göre (2000:55-57,66), söz konusu desteğin temelinde, DP hükümeti tarafından baskı altına alınmalarının önemli payı olmakla birlikte, demokrasiye ve milli iradeye olan inanç eksikliği yatmaktaydı. Zira dönemin gazeteleri Cumhuriyet, Dünya, Hürriyet, Milliyet, Vatan, Yeni Sabah yayınladıkları ortak bildiride, “Türk basınının mahrum olduğu hürriyete süratle kavuşturmasından dolayı şükranlarını” MBK'ne bildirmekteydi. Böylece askeri müdahaleye 'kurtarıcılık' misyonu yüklenmişti.

27 Mayıs'la başlayan askeri vesayet statükosunun 12 Mart, 12 Eylül ve 28 Şubat sürecinde daha da perçinlendiği zira siyasiler başta olmak üzere, basın ve bazı çevrelerin, bu durumda etkide bulunduğu bir gerçektir. Çaylak ve Baran'a göre (2014:454), 1965 seçimlerinde tek başına iktidara gelen Demirel'in liderliğindeki Adalet Partisi (AP), 27 Mayıs sendromundan kurtulamadığından, siyasette yapısal adımlar yerine, orduyla iyi geçinmeyi ve ordunun siyasal ve sosyal olaylardaki

yaklaşımını dikkate almayı ve onunla sıcak ilişkiler kurmayı prensip edinmiş, böylece askeri vesayetin güçlenmesine dolaylı olarak katkıda bulunmuştu. Zira bu tutum, 12 Mart'ın yaşanmasında etkili olmuştur. 12 Mart muhtırasında, Demirel hükümeti istifa ederken, CHP lideri İnönü, hükümetin istifasını başlangıçta demokratik bir tavır olarak görüp, ordunun müdahalesini eleştirse de, partisinden Nihat Erim'in istifa ettirilip hükümeti kurmasıyla darbeye onay vermişti. Dursun'a göre (2000:128-136, 143-158,218), sol kesim ve Cumhuriyet yazarları ve Devrim Dergisi, müdahalenin başlangıçta, kendi düşünceleri doğrultusunda olduğunu düşünerek destek verse de, kısa süre sonra yeni hükümetin gençlik örgütlerini, tüm sendikaları kapatması ve Cumhuriyet ve Akşam Gazetelerine geçici yayın yasağı getirmesiyle gerçeği görmüşlerdi. Zira basının tavrı 12 Eylül'de fazla değişmemiş, Milliyet, söz konusu darbenin, devletin bizzat kendisine sahip çıkması olarak belirtilmiş, müdahalenin demokrasiyi rayına oturtmak amacıyla yapıldığı savunulmuştu.

Siyasete yapılan her türlü müdahalede basının, muhalefetin ve aydınların, darbecilerin yanında olmaları ve onların eylemlerine destek vermeleri, darbecilere önemli bir meşruiyet temeli ve toplumsal taban bulmasında katkıda bulunmuştur (Dursun,2000:73). Zira Müftüoğlu (2010:16,199), 28 Şubat sürecinde, askeri vesayetın yanında olan diğer sivil toplum örgütleri ve sendikalar gibi, toplumda önemli bir kesim tarafından bilinen ve Gülen Cemaatinin, söz konusu sürece haklılık kazandıracak yönde açıklamalarda bulunması dikkat çekicidir. Gülen'in, Erbakan'ı sürekli olarak uzlaşmadan uzak olduğu gerekçesiyle eleştirmesi hatta "bu işi yüzüne gözüne bulaştırdıklarından emaneti teslim etmeleri gerektiği" yönündeki açıklamaları manidardır. Zira bu süreçte şeriata karşı kadın yürüyüşlerinin yapılması, sendika temsilcileri Türk-İş, DİSK, TÜSİAD ve TOBB'un eylemlere katılması ve medyanın manşetli destekleri, "sürekli aydınlık için bir dakika karanlık" eylemleri, yüksek yargı organları, YÖK gibi kurumların, verdikleri beyanat ve takındıkları tavırlar, ordu müdahalesine sivil destek ve meşruiyet kazandırma çabalarının öne çıkan unsurlarıydı.

2. Askeri Darbelerin Temel Gerekçesi

Türk siyasetinde, adına ister darbe kültürü, isterse askeri vesayet sistemine dayanan statüko denilsin, askerin etkisinden kurtulamayan siyaset, sürekli var olmuştur. Statükonun oluşumunda, ordunun "rejimi koruma ve kollama" , "akan kardeş kanının durdurulması" yönündeki gerekçelerin yanında, müdahalelerin hemen ardından anayasanın askıya alınarak olağanüstü bir dönemin oluşturulması, sonradan oluşturulan anayasal/yasal düzenlemelerle darbeyi gerçekleştirenlerin eleştirilmesi veya cezalandırılmasının yasaklanmasının önemli rol oynamıştır (Miş vd, 2016:38). Böylece ordu, yasal olarak siyasilere bağlı olsa da, gerçekte siyasi otoritelerden bağımsız ve özerk bir konumda olmuş, Huntington'un da belirttiği gibi (1973:192,193) siyasal gelişmelere izleyip denetleyen bir güç olarak "proteryen devlet" adını verdiği bir modele kaynaklık etmiştir. Zira bu modelde ordu, rejim koruma ve kollama adına, gerektiğinde demokratik sürece müdahale etmeyi, kendi çıkarlarıyla devleti özdeş görmesinden dolayı görev olarak görmüştür.

2.1. İçer Dönük Gerekçeler

Türkiye'de, Cumhuriyetin kurucu ilkelerinin ve Kemalist rejimin koruyuculuğunu üstlenen ordu, prensipte demokrasiye bağlı olduğunu belirtse de, Atatürk'ün çizdiği rotadan dönüldüğünü düşündüğünde, "rejimi koruma ve kollama" rolünü tereddütsüz yerine getirmiştir (Fuller,2008:45,46). Darbeciler hukuki dayanağını Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanunundan

almıştır. Söz konusunun kanununun 35. maddesi TSK'ne, "Türk yurdunu ve anayasa ile tayin edilmiş olan Türkiye Cumhuriyeti'ni korumak ve kollamak" görevini vermektedir (Özbakan,1978:245). Zira rejimi koruma ve kollama misyonuyla hareket eden darbecilerin arkasına sığındıkları temel gerekçe, hep bilindik türden olup, "ülkenin içinde bulunduğu kötü şartlar", "akan kardeş kanının durdurulması", "siyasetin içine düştüğü uzlaşmaz durum", "partiler üstü tarafsız bir idarenin hakemliği" gibi gerekçelere dayanmıştır. Bu konuda Demirel'in, 12 Eylül sonrası ifade ettiği, "11 Eylül'de akan kan nasıl oldu da 13 Eylül'de durdu" yönündeki eleştirisi (Türköne,2012:138,139), vesayet statükosunu devam ettirme çabaları olarak değerlendirilmektedir. Zira her müdahale sonrasında, yaşanan terör ve anarşi olaylarının bıçak gibi kesilmesi, bu yöndeki algıyı güçlendirmekteydi.

Bu bağlamda Türk siyasetinde askeri vesayet sistemini getiren 1960 darbesi, "özgürlük ve demokrasi" adına meşrulaştırılmaya çalışılsa da (Yetkin,2010:84) gerçekte, "merkez" olarak nitelendirilen kesimin, yeniden iktidarına yol açma girişimi olduğu aşikardır. Zira bu süreçte, darbe zemininin hazırlanmasında ve icrasının kolaylaştırılmasında CHP etkisinin açıkça görüldüğü söylenebilir. İnönü'nün basına yansıyan ve DP'lilere yönelik "seçim güvencesinin verilmemesi halinde fena halde gideceksiniz" bağlamında sarf ettiği sözlerin (Dağcı,2006:67), aynı şekilde, DP'lileri uyarak "...bu yolda devam ederseniz, sizi ben de kurtaramam, şartlar tamam olduğu zaman milletler için ihtilal meşru bir haktır" (Aydemir,2000:408,409) şeklindeki beyanların, bu durumu ortaya koyduğu aşikardır. Zira darbe sonrasında, kurucu meclis içinde yer alarak anayasanın hazırlanmasından, hükümeti kurma işlerine kadarki süreçte CHP'nin ön planda olması, aslında onun darbeyi desteklediği hatta hızlandırdığı yönündeki iddiaları güçlendirmektedir (Dağcı,2006:71). Kongar'ın da belirttiği gibi (2005:155,651), CHP'nin ortaya attığı *İlk Hedefler Beyannamesi* demokrasiye dönüş bağlamında atılması gereken adımları içermekteydi. 1960 darbesinden sonra MBK'nın gerçekleştirdiği tüm yenilikler, aslında söz konusu beyannamede belirtilen hususlardan farklı değildi. Bu durum devletçi-seçkin kesimin yani merkezin, yeniden iktidarından başka bir şey değildi. Zira darbeyi gerçekleştirenler, teşebbüsün "hiçbir gruba ve kişiye karşı olmadığı" ve amacın tamamen "demokrasiyi yeniden kurup serbest seçimlere gitmek" yönünde açıklama yapsa da, aslında darbenin DP hükümetine karşı yapıldığı aşikârdır. Sonuçta Karatepe'nin de belirttiği gibi (2009:30,31), DP iktidarı boyunca, sarsılan toplumsal statülerini yeniden güçlendirmek ve modernleşme programlarını bıraktıkları yerden yeniden devam ettirmek için, 27 Mayıs 1960'da yönetime el koyan askerler ve onun destekçisi aydın bürokrat kesimi; siyasi, sosyal, ekonomik, kültürel yapıda yapmış oldukları köklü değişiklikleri, anayasal ve yasal temele oturtuktan sonra, mevcut düzenin yani statükonun korunması amacıyla "bekçi" işlevini yerine getirmeye başlamıştı.

Diğer yandan, Türkiye'de Kemalist düşüncenin yeniden restorasyonu amacıyla gerçekleştirilen 27 Mayıs darbesinin aksine, 12 Mart 1971 Muhtırası ülkede ve ordu içinde Komünist düşünce faaliyetlerinin artması neticesinde, "sol nitelikli cunta" hareketini önleme adına yapılmıştı (Kocabaş,2016:152). Zira 1961 Anayasasının getirdiği özgürlükçü ortamdan en çok yararlanan kesimin Türk solu olması, egemen güçleri tedirgin etmişti (Yetkin,2010:107). Muhtırayı verenler "anarşi, kardeş kavgası, sosyal ve ekonomik huzursuzluğun yol açtığı" bir ortamda Atatürk'ün gösterdiği uygarlık yoluna ulaşmanın zor olduğunu belirtmiş ve anayasal reformların Atatürkçü bir anlayışla derhal hayat geçirilmesini talep etmişti (Dursun,2000:128,129). Sonuçta Demirel'in de

belirttiği gibi (2004:63), söz konusu muhtıranın amacı, sol nitelikli bir müdahalenin önünü kesmek ve böylece emir komuta zinciri zedelenmeden düşük dozlu bir seviyede kalmasını sağlamaktı. Böylece Kemalist düşüncenin sol nitelikli anlayış ve yorumunun önüne geçilerek rejim tehlikesi bertaraf edilmişti.

1970’li yıllarda toplumsal yapıda meydana gelen değişmeye paralel olarak, yeni oluşan muhalif grupların artan taleplerini karşılamada yetersiz kalan siyasi yapı, yine bu yapının koruyucusu ve kollayıcısı rolünü üstlenen askerlerin desteğine ihtiyaç duymuş, ordu ara dönemlerdeki ‘hakemlik’ rolünden, ‘bekçilik’ rolüne yeniden dönerek, 12 Eylül 1980’de yeniden müdahalede bulunmuştu (Karatepe,2009:31). 12 Eylül darbesi de, ordunun bilindik rejimi koruma ve kollama görevinin altında yatan neden, “anarşinin tırmanması”, “ekonominin iflas içinde olması”, “siyasi arenadaki uzlaşmaz gelişmeler”di. Ordu bu gelişmeler üzerine kendi içinde yapmış olduğu bir *Çalışma Grubu* raporunda, ülkenin bir iç savaşa doğru sürüklendiğini, askeri müdahalenin gecikmesi durumunda silahlı kuvvetlerin de kendi içinde bölünme yaşayabileceği belirtilmekteydi (Barlas,2001:29). Akgün’e göre (2014:546-549) darbenin temel nedenleri arasında, uluslararası gelişmelerin getirdiği Türkiye’nin ABD ve Batı nezdinde artan stratejik önemi, anarşi ve terörün tırmanması, siyasi istikrarsızlık ve derinleşen ekonomik krizdi. Ancak dönemin Başbakanı Demirel, darbe öncesi akan kanların, darbe sonrasında hemen kesildiğini belirterek, halkın “iyi ki darbe oldu” demesi için, gerekli ortamın sağladığını sorgulamaktaydı (Yetkin,2010:175). Yaşanan anarşi, terör, siyasi ve ekonomik krizler, darbenin sükûnetle karşılanmasına, hatta orunun “kurtarıcı” gibi görülmesine yol açmıştı (Akgün,2014:551). Sonuçta söz konusu olaylar, bıçak gibi kesilmiş, halk derin bir nefes almıştı.

Ancak, darbecilerin önlemeye çalıştıkları “anarşinin tırmanması”, “iç savaş” vurgusu, askeri yönetimin sert tedbir ve uygulamalarıyla daha görünür olmaya başlamıştı. Ahmad’a göre (1999:255), 1980’de darbe yapan generaller, Kürt sorununu da, diğerleri gibi, zor ve şiddet kullanarak çözme konusunda kararlıydılar. Zira Fedayi’nin belirttiği gibi (2014:516), meşruiyetini tamamen anarşi ve terörün bitirilmesine bağlayan 12 Eylül yönetimi, gerçekte Türkiye’nin başına günümüze kadarki süreçte bela olan PKK terörünün, güçlenip örgütlenmesine yol açmıştır. Bu bağlamda Diyarbakır Cezaevindeki işkence ve sıkıyönetim uygulaması, PKK’nın güçlenip taban bulmasında önemli rol oynamış, parçalanmış siyaseti ve krizli ekonomiyi getiren askeri yönetimlerin aynı zamanda terörün de tetikleyicisi olduğu görülmüştür.

Postmodern darbe olarak nitelendirilen 28 Şubat darbesi, “irtica” tehdidi adı altında ordu ve ona destek veren basın ve önemli sivil toplum örgütleri eliyle gerçekleştirilen ve seçilmiş hükümete yönelik bir müdahaleydi. 28 Şubat aktörleri, medya aracılığı ile irticanın “hortlatıldığı” yönündeki düzenli algı operasyonlarını uygulamış, bu bağlamda Erbakan ve partisinin önde gelenlerinin bazı söz ve uygulamaları, irtica faaliyeti olarak nitelendirilmişti. Zira Erbakan, tarikat ve cemaat liderlerini, başbakanlık konutuna sarık ve cüppeleriyle resmi yemeğe davet edecek kadar, iktidarından emin davranmaktaydı. Sincan’da düzenlenen Kudüs Gecesi olayları, Erbakan’ın İran ve Libya’ya yapmış olduğu ve büyük eleştiriler alan ziyaretleri (Çiftçi,2010:303,304) irtica paranoyasını artırmıştı. Sincan Belediyesindeki olaylar üzerine yürütülen tanklar, demokrasiye verilen “balans uyarı” yönündeki açıklamalar, askeri müdahale ihtimalini artırmıştı (Gözen,2001:97,98). Tepe’ye göre (2010:149), ‘Kudüs Gecesi’yle ortaya konmaya çalışılan Filistinlilerle dayanışma düşüncesi, Türkiye’nin laik politikalarına karşı açıkça meydan okuma şeklinde algılanmış, böylece MGK toplantılarının da bir

numaralı tehdit sorunu haline dönüşmüştü. MGK'nın askeri kanadı, 28 Şubat 1997'de hazırlamış olduğu bildiriye, hükümetin kabulünü sağlamıştı. Temelde "rejim aleyhtarlığı faaliyetleri" olarak nitelendirilen ve toplam on sekiz maddeden oluşan tedbirler paketi söz konusuydu (Türköne,2012:150). Söz konusu tedbirler genel itibariyle, İslamcı kadroların yayılmasını durdurmak ve devrim yasalarını uygulamak için gerekli önlemlerin alınmasını hükümetten istemekteydi (Çiftçi, 2010:299,305). Erbakan Hükümeti istifa etmek zorunda kalmış, bundan öncekilerde olduğu gibi bu süreçten sonra da, askeri vesayetten onaylı koalisyon hükümetleri ülkeyi siyasi ve ekonomik krize götürmüştü.

Sonuçta askeri yönetimler dahil hiçbir iktidar, kaba kuvvete ve askeri güce dayanarak sürekli iktidarda kalamayacaklarını bildiklerinden, kendilerini haklı gösterme çabasına girmişlerdir. Timur'a göre (2015:91), Türk siyasi kültüründe darbeci zihniyet, Kemalist düşüncenin "kırmızı çizgileri" olarak belirttikleri konularda hayat bulmaktadır. Bunlardan birincisi Atatürk devrimleri ve irtica hareketleri, ikincisi ülkeyi Sovyetlerin uydusu yapmaya çalışan komünist akımlar, üçüncüsü ise, bölücü Kürt hareketlerinin tehlike oluşturduğu yönündeki izlenimdir. Bu bağlamda darbeyi gerçekleştirenler, rejimi koruma ve kollama saikiyle hareket ettiğini belirtse de, darbe sonrası siyasal düzenin alabildiğinde dar alana hapsedildiği ve askeri vesayet sisteminin de statükoya dönüştüğü bir askeri yapıya yol açmıştır. Özkazanç'ın da belirttiği gibi (2007:96), darbelerin temel misyonu olarak belirtilen "devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü"nü sağlanmasının, dini/millî bir söylemle gerçekleştirilmeye çalışılması, siyasal alanın radikal bir şekilde daraltulmasını da beraberinde getirmiştir. Devletin birlik ve bütünlüğünü sağlama misyonu, geçici olarak gerçekleşmiş gibi gözükse de, sağlanan biçimsel birlik toplumu siyasi, dini, etnik ve sınıfsal bazda kutuplaştırarak daha derin bir çözülmenin zeminini hazırlamıştır.

2.2.Askeri Müdahalelerin Dış Boyutu

Türkiye'deki askeri müdahalelerin, temelde "rejim tehlikesi", "anarşi ve terör" olaylarıyla gerekçelendirilse de, dış boyutunun etkisi yadsınamaz. Zira Osmanlı son döneminde, ordunun örgütlenmesinden asker eğitimi, savaş taktik ve stratejilerinde Almanya'nın, Türkiye Cumhuriyeti'nde ise, NATO'ya üye olunan 1950'li yılların başlarından itibaren, ABD etkisi açık bir şekilde görülmeye başlamıştır. Zira Amerika'da askeri ve stratejik konularda eğitim almaya başlayan kurmay subaylar, Amerikan askeri modelini Türkiye'de uygulamayı temel almıştır (Yetkin,2010:32,33). Gözen'e göre (2001:106), Türkiye'deki askeri müdahaleler karşısında Avrupa ülkelerinin siyasi, mali ve ekonomik desteklerini geri çekip, bunların yeniden iadesini demokrasiye geçiş şartına bağlamalarına karşın, ABD'nin daha toleranslı davranmasının nedeni, her iki kesimin global politikalarının nitelik farklılığında yatmaktadır. Bu bağlamda Avrupa, daha bölgesel, sivil-demokrasi cephesinden hareket ederken, ABD'nin daha global, askeri-stratejik politikaları öne aldığı görülmektedir.

Dış politikasında ABD ve NATO etkisi açıkça görülen Türkiye, Batı'nın siyasi, askeri ve ekonomik kuruluşlarına katılmayı ve ona sınıksız bağlanmayı şiar edinmiş, ABD'den aldığı yardımlar karşılığında, topraklarında askeri üs, tesis ve füze rampalarının kurulmasına rıza göstermiş, söz konusu bu durum, Sovyetler Birliği'nin tepkisi ve düşmanlığına yol açmıştır (Gönlübol, Ülman,1996:311-318). Zira Türkiye, NATO'ya dahil olduktan sonra, adeta kendi dış politikasını

NATO ve ABD dış politikasına endeksleyerek, bir nevi bu iki gücün, kendi bölgesindeki “ileri karakolu” olarak işlev görmüştür.

ABD tarafından destek görmeyen Türkiye'nin bazı dönemlerde ortaya koyduğu politikaları, ilişkilerde sorun teşkil etmiştir. Zira NATO güney kanadının sadık savunucusu olan Türkiye'nin, başta Kıbrıs konusu olmak üzere, 1950'li yılların sonuna doğru Sovyetler'le ilişkileri düzeltme çabaları gibi komünizm tehdidine yol açabilecek statüko dışı davranışları, ABD yönetimince cezalandırıldığı, bu bağlamda Türkiye'yi yeniden sadık müttefiklik çizgisine getirmeye dönük olarak, askeri müdahalelere göz yumduğu yönünde yorumlar yapılmaktadır.

Bu bağlamda DP yönetiminin, siyasal ve ekonomik çıkarlar sağlamak amacıyla, 1960'lı yılların başından itibaren, Türk-Sovyet ilişkilerini yeniden değerlendirme çabasına girmiş olması, hatta Başbakan Menderes'in, Sovyetleri ziyaret planı (Gönlübol, Ülman,1996:321), ABD tarafından hoş karşılanmamıştır. Yetkin'e göre (2010:27-40,61,68), 27 Mayıs sonrası orduda başlatılan emeklilik ve tasfiye işlemleriyle, hem ABD ve NATO standartlarında ve bunlara bağlı bir ordu dizayn edilmeye çalışılmış, hem de 12 Mart ve 12 Eylül kadroları da bu dönemde oluşturulmuştur. Zira darbe sonrasında ABD yönetimi, DP iktidarından esirgediği yardımları, darbe yönetimlerinden esirgememiş, Sovyetler'e yönelik kurmayı düşündüğü Jüpiter füze rampalarını, darbe yönetimine kabul ettirmiştir. Darbe yönetiminin meşruiyetini tanıyan ABD, darbecilerin dış politikada BM ilkelerine, NATO'ya ve CENTO'ya tam bağlılık gösterecekleri yönündeki bildirgesini memnuniyetle karşıladığını mesajla Cumhurbaşkanı Gürsel'e bildirmiştir (Gönlübol, Ülman,1996:323,324). Böylece ABD yönetiminin, 27 Mayıs müdahalesiyle doğrudan bağlantısı tam olarak ortaya konulmasa da, Türkiye'nin 'sadık müttefikliği' konusunda, gerektiğinde askeri müdahale ve yönetimlere yeşil ışık yakabileceği izlenimini güçlendirmiştir.

Diğer taraftan 1960-1980 arasında, ülke içi ve dışındaki siyasi gelişmelerle Türk-Amerikan ilişkilerindeki gerilimlerin, Türkiye'deki darbe ve muhtıralara kapı araladığı bir gerçektir. Kıbrıs meselesi ve özellikle Johnson Mektubu'nun yarattığı hayal kırıklığı, İnönü tarafından “yeni bir dünya kurulur ve Türkiye bu dünyada yerini alır” şeklindeki tepkiyle değerlendirilmiştir (Mango,2006:71). Fuller'e göre (2008:82,83), Türkiye 1960'lı yılların sonuna doğru, tek taraflı ve Batı yönlü dış politika maliyetinin farkına varmaya başlamış, kendi bölgesel meseleleriyle ilgilenebilmek amacıyla, farklı bir dış politika yönelimini gerekli görmeye başlamıştı. Bu bağlamda Batı'yla özellikle ABD ile olan tek taraflı ve amaçlı stratejik bağlılığını sorgulamaya başlamıştır. Bunun sonucu olarak dış politika amaçlarına destek sağlamak için, Ortadoğu, Sovyetler ve gelişmekte olan dünya ile ilişkilerini aşamalı bir şekilde düzeltme yoluna gitmişti. Zira Hale'nin de belirttiği gibi (2003:167-170), Türkiye artık NATO müttefikliği ve insani amaçlı konular olmadıkça, ABD'nin Ortadoğu bölgesindeki politikalarına kayıtsız destek verme konusunda daha dikkatli ve hassas davranmaya başlamıştı. Türkiye bu dönemde, ABD'yle yapılan, 1969 tarihli Savunma ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması'nı askıya alarak, NATO harici tüm ABD askeri faaliyetlerine kısıtlama getirmişti.

Bu bağlamda 12 Mart muhtırasının, bozulan ABD ilişkileri ve yükselen 'sol' eylem ve söylemler neticesinde gelmiş olması manidardır. Yetkin'in de belirttiği gibi (2010:134-145), dönemin Hava Kuvvetleri Komutanı olan ve 12 Mart Muhtırasının altında imzası bulunan Muhsin Batur'un, muhtıradan hemen önce ABD'ye gitmiş olması, 'darbe planının ABD' de yapıldığı' yönünde kuşkuları getirmiştir. Kuşkusuz Demirel ve AP yöneticileri, Batı yanlısı olsa da, Amerikan karşıtı gelişmelere

engel olamamıştır. Zira ABD, Ecevit ve Demirel hükümetleri döneminde yasak getiremediği haşhaş ekimini ancak 12 Mart sonrası Erim Hükümeti eliyle gerçekleştirmiş, antiemperyalist eylemler susturulmuştur. Sonuçta muhtıra ile işbaşına gelenler, ABD'nin istediği doğrultuda politikadan şaşmamış, ülkenin sadık müttefikliğini yeniden inşa etmişlerdir.

Diğer taraftan 1970'lerin, Türk-ABD ilişkileri açısından olumlu yıllar oldu söylenemez. 1974'deki Kıbrıs müdahalesi, ABD'nin askeri ve ekonomik ambargosuna yol açmış, ABD'yle yaşanan krizler ve Ecevit hükümetinin anti Amerikancı tutumu, yeni bir 'milli güvenlik ve savunma' kavramının ortaya atılmasına yol açmıştı. Ecevit, Türkiye'nin NATO yoluyla ağır bir yük altına girdiğini ve ABD'ne bağımlı hale geldiğini savunmakta, bu bağlamda NATO'dan bağımsız kendi savunma stratejisinin geliştirilmesini, bu konuda NATO dışı diğer ülkelerle (Sovyetler Birliği dahil) ilişkilerin geliştirilmesi yönündeki politikayı benimsemekteydi (Gönlübol, Kürkçüoğlu,1996: 546,560,591). Diğer taraftan İran'daki devrim, Türkiye'nin Batı nazarındaki stratejik önemini bir anda artırmıştı. *The Guardian*'ın Brüksel muhabiri, "Türkiye'nin sadece NATO'nun güney kanadı için değil, bir bütün olarak, Batı için de stratejik bakımdan hayatı bir bölge" olarak görüldüğünü belirtmekteydi. 1979'da İran devrimi ve Tahran'daki ABD Büyükelçiliğinin işgal edilmesi ve hemen sonrasında Sovyetlerin Afganistan'ı işgali, uluslararası alandaki yumuşama sürecini sona erdirirken, Türkiye'nin Batı ittifakı için stratejik konumunu güçlendirmişti. Ocak 1980'de ABD dışişleri yetkililerinin, Türkiye ile yapılacak savunma ve işbirliği koşullarını görüşmeye gelmesi, bu gelişmelerle yakından bağlantılıydı (Ahmad,1999:206,207). Zira İran Devrimi ve Sovyetlerin Afganistan'ı işgali, NATO'nun bölge güvenliğini tehdit ettiğinden Amerikan yönetimi, bölgenin en önemli ittifak üyesi olan Türkiye'yi kaybetmemek ve bu bağlamda Türk siyasilerinin giriştiği NATO dışı politikaları boşa çıkarmak için askeri müdahaleyi desteklediği ihtimal dahilindedir.

Bu bağlamda Kalaycıoğlu'na göre (2009:396), petrol bunalımı, Kıbrıs harekatı ve uygulanan ekonomik ambargo, ülkeyi siyasi ekonomik yönden sıkıntılı bir sürece getirmişti. İçerde yayılan şiddet dalgası, iç savaş ortamı görüntüsü verirken, bunalımın derinleşmesinde, parlamentonun Cumhurbaşkanı seçme konusunda dumura uğraması, 12 Eylül 1980 askeri darbesinin oluşmasında önemli gerekçe olarak işlev görmüştür. Kocabaş'ın da belirttiği gibi (2016:152-156), 12 Eylül 1980 darbesinin jeopolitik boyutu, Ortadoğu'daki dengelerin, ABD'nin aleyhine değişmesiyle alakalıdır. Zira Türkiye'nin Kıbrıs harekatı ve Kıbrıs ambargosu, iki ülke arasındaki ilişkileri iyice gerginleştirmiş, Yunanistan'ın NATO'nun askeri kanadından çekilmesi, bölgesel istikrarsızlık olarak algılanmıştı. Bunun yanında Sovyet Rusya'nın Afganistan'ı işgali ve aynı yıl İran'daki rejim kriziyle, ABD yanlısı olduğu belirtilen Şah Rıza Pehlevi'nin devriliş Amerikan aleyhtarlığı olduğu belirtilen Humeyni rejiminin gelmesi, durumu daha da kötüleştirmişti. ABD Başkanı Carter'in, 12 Eylül darbesinin hemen sonrasında "müdahaleyi bizim çocuklar yaptı" anlamına gelecek sözü manidardır. Kısaca dışarda gelişen ve NATO güvenliğini tehdit eden olaylar ve içerdeki siyasi-ekonomik krizler, ABD'nin Türkiye'yi kaybetmemek için yeterli ve gerekli sebeplerdi. Zira Başkan Nixon'un "Türkiye bir yangın duvarıdır, onu yıktırmamak için her şeyi yaparız" şeklindeki açıklaması bunun göstergesidir.

Sonuçta 12 Eylül darbesiyle siyasal iktidarı ele geçirenler, dış politika konusunda tamamen ABD ve Batı yanlısı bir politika takip etmekten geri kalmamıştı. Türk siyasetinde statükoyu korumayı amaçlayan darbeci zihniyet, içerdeki tüm siyasi gelişmeleri dizayn etme konusunda kararlılık

gösterirken, dış politikada en küçük sapmayı dahi dile getirmemeleri dikkat çekicidir. Aksine her askeri müdahale sonrasında yayınlanan bildirimlerde, Batılı kurumlarla sürdürülen birlikteliğin altı çizilmiştir (Özçelik,2007:153). Uzgel'e göre (2004:39), darbenin arkasında ABD'nin bulunup bulunmadığına dönük yapılan tartışmalar bir yana, darbe yönetimlerinde, ABD'nin stratejik anlamda büyük faydalar sağladığı, bundan sonra da ilişkilerin çok iyi seviyeye geldiği aşikârdır. Bu bağlamda başta NATO olma üzere, tüm ittifak anlaşmalarına bağlı olduğunu belirten darbe yönetimi, Kasım 1980 de, Stratejik ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması (SEİA)' nı onaylayarak Türkiye'deki üslerle savunma, ekonomik ve askeri yardım konuları netleştirilmişti. Akgün'ün de belirttiği gibi (2014:561) yaklaşık üç yıl devam eden darbe yönetiminde dış politika, Cumhuriyetin kuruluşundan beri izlediği statüko haline gelen Batı eksenli yönüne yeniden dönmüş, üstelik bu süreçte Amerikan yönetimi, önceki sivil hükümetlere yaptırmadığı bazı hususları, darbe yönetimi ile gerçekleştirmiştir. Zira Yunanistan'ın NATO askeri kanadına geri dönmesi, ABD'li General Rogers'in, Yunanistan'da sosyalistlerin etkili olabileceği endişesini dile getirmesi ve bu konuda Evren'i ikna etmesiyle söz konusu olmuştur. Türkiye'nin NATO Konseyi toplantısında veto hakkını kullanmaması neticesinde, Türkiye elindeki önemli kozu kaybetmiştir. Böylece ABD, 1974 ambargosunun yol açtığı tüm olumsuz karar ve uygulamaları, askeri darbe yönetimi döneminde ortadan kaldırma fırsatı yakalamıştır.

Diğer taraftan “28 Şubat Post modern Darbesi” nin dışsal boyutu, Erbakan hükümeti politikalarının anti Batıcı ve Amerikancı tutumuyla alakalı olduğu aşikardır. Erbakan'ın dış politika anlayışı, Menderes ve Özal dahil olmak üzere, önceki tüm siyasilerden farklıydı. Erbakan, Batı yönlü dış politika anlayışına karşı çıkarak, Türkiye'nin AB üyelik sürecini eleştirmiş, Türkiye'nin “körüne girmek istediği” birliğin, aslında iktisadi meselelerin ötesinde, siyasi ve ideolojik bir birlik olduğunu belirtmişti. Zira Erbakan'ın 'Adil Düzen' anlayışı; günümüz küresel kuruluşları olan Dünya Bankası, IMF, AB, NATO gibi kuruluşlar ve bunların arkasındaki emperyalist güçlerin, yeryüzünde kendi hâkimiyetini kurmak, bütün insanlığı sömürüp köle yaparak kendine tâbi kılmak ve insanlığın ıfıfı için çalışmasına bir tepki olarak, hak çerçevesinde batılın egemenliğine son verip hakka dayanan 'yeni bir dünya' düşüncesine dayanmaktaydı (Erbakan,2014:90,91,118).

Dünyadaki tüm olup bitenleri, ABD'yi bile elinde oynatan Siyonist ve Masonların bir komplosu olarak gören Erbakan'a göre, Milli Görüş'ün iktidara gelmesiyle Türkiye'nin 'uydu ülke' pozisyonundan kurtulup, İslam dünyasının lideri olacaktı. Bu bağlamda Erbakan, 'taklitçi' olarak nitelendirdiği diğer partilerin, Amerika ve onlara “akıl rotaları” sağlayan dış güçlere hizmet ettiğini belirtmekteydi. Erbakan'a göre tüm İslam alemi, kendi aralarında her alandaki işbirliğini istemekte bu konuda Türkiye'nin öncülüğünü arzulamaktaydı (Çakır,2004:566). Zira Erbakan'ın Müslüman ülkeleri arasındaki birlik oluşturma gayretlerini ifade eden D-8 oluşumu, Batı birliği ve NATO'ya doğrudan alternatif olarak gösterilmese de, söz konusu potansiyele dönüşebilecek bir projeydi.

Bu bağlamda Erbakan dönemi, Türk dış politikasının klasik Batı yönlü eğilimini, radikal bir şekilde Ortadoğu'ya kaydırıldığı bir dönemdi. Özellikle Libya ve İran gibi ABD'nin tehlikeli gördüğü ülkelerle olan ilişkiler, Amerikan yönetiminde rahatsızlık uyandırmıştı. Zira dönemin ABD Ankara Büyükelçisi Morton Abramowitz, tamamen NATO karşıtı olan ve İslam taraftarlığını şiyar edinen bir kişi tarafından yönetilen Türkiye ile anlaşmanın mümkün olmadığını belirtmekteydi (Hale,2003:240). Zira dönemin Türk Genel Kurmay İkinci Başkanının, İsrail'le yapmış olduğu Askeri

Eğitim ve İşbirliği Anlaşması, dış politikaya asker dayatması olarak algılanmış zira devletin güvenliği amacıyla gizli olduğu belirtilen söz konusu anlaşma, mecliste görüşülüp onaylanmadığından sürüncemede kalmıştı (Müftüoğlu,2010:41-43). Diğer taraftan içerde Erbakan hükümetine yönelik irtica tehdidi algısı oluşturulmaya çalışılmaktaydı. 28 Şubat aktörleri, medya aracılığı ile irticanın “hortlatıldığı” yönündeki düzenli algı operasyonları uygulamakta, bu bağlamda Erbakan ve partisinin önde gelenlerinin, bazı söz ve uygulamaları, darbeci kesimler için, irticanın bir nevi hortlatıldığını göstermekteydi. Bu bağlamda 28 Şubat sürecinde, Erbakan hükümetinin düşmesinde içerdeki birtakım koalisyon odaklarının yanında, dış dinamiklerinde etken olduğu aşikârdır. Bu bağlamda Müftüoğlu’na göre (2010:134,135), hükümetin düşmesinde ABD, İsrail ve işbirlikçilerinin rolü olduğu ortadadır. Zira Erbakan hükümetinin; IMF ve Dünya bankası endeksli ekonomi politikası yerine milli bir politika izlemesi, D-8 oluşumuna önderlik yaparak Batı’dan uzaklaşıp Müslüman ülkelere yaklaşması, yeniden güçlü Türkiye’yi inşa etmek için sanayileşme hamlesi ve kalkınmayı öncelemesi gibi politikalar, dışarda rahatsızlık uyandırmıştı. Kısaca Türkiye’nin 1950’li yılların başında, dahil olduğu NATO ittifakının lideri durumundaki ABD’yle, sadece ‘askeri strateji-güvenlik’ odaklı ilişki biçiminin yanında, 27 Mayıs’la siyasetin yeni ve etkili aktörü olan ordunun, söz konusu ilişki biçiminde etkin olması nedeniyle, askeri müdahalelerin arkasında hep ABD olduğu yönünde izlenim uyandırmıştır. Zira her müdahale sonrası, Amerikan yönetimi, seçilmiş hükümetlerle sorun yaşadığı veya yaptırmadığı konuları hep darbe yönetimiyle çözüme kavuşturması manidardır.

Sonuç

Türk siyasetinin bir nevi “askeri darbeler tarihi” olarak nitelendirilmesinin altında, askeri vesayet statükosunun kalıcı temeller üzerine oturtulmasının önemi aşikardır. Zira söz konusu bu durumda, Osmanlı’dan gelen darbe kültürünün yanında, Cumhuriyet’in kurucularının da asker olması ve Osmanlı eğitim kurumlarında ve askeri okullarında okuyanlar olarak, aynı kültürü paylaşması ve Batılılaşma misyonunu üstlenmiş olmasının önemi aşikardır. Diğer taraftan, askeri vesayet sisteminin oluşmasında 27 Mayıs darbesi, önemli bir işlev görmüş, siyasete yapılan tüm darbe ve müdahale geleneğinin doğmasına yol açmıştır. Yetkin’in aktardığı gibi (2010:81), MBK üyesi Orhan Erkanlı, 27 Mayıs darbesi, DP iktidarını yıkıp yeni bir anayasal düzen getirmekten ziyade, orduyu politikaya sokan ve sık sık siyasete müdahale eden arzu ve geleneği başlatan bir müdahaleydi. Bu bağlamda bundan sonraki tüm darbe ve askeri müdahalelere ilham kaynağı olmuştur.

Diğer taraftan, askerin müdahalesinde ABD’nin rolünün, doğrudan darbecilerle işbirliği şeklinde olmasa da, sonuçları açısından gerek darbe yönetimlerinin meşruiyetlerini hemen tanıması, gerekse darbe dönemlerinde alınan karar ve uygulamaların, ABD tarafından kabul görmesi açısından manidardır. Zira ABD’nin, darbe veya askeri müdahalelerden yaralandığı ve kendi ulusal çıkarları bağlamında buna sıcak baktığı bilinmektedir. Yetkin’in de belirttiği gibi (2010:7), ABD yönetimi, askeri rejimlerle içli dışlı olduğundan, söz konusu ülke subaylarının Amerikan eğitimi ve NATO stratejisini benimsediklerinden, dünya politikasını da bu çerçevede değerlendirmektedir. Bu bağlamda Türkiye’nin NATO’ya girdiği tarihten itibaren, gerek Türk kurmay subaylarının ABD’de eğitimini devam ettirmesi gerekse ABD’nin vermiş olduğu kredi ve yardımlar, Amerikan yönetiminin Türk siyaseti ve özellikle ordusu üzerinde kurduğu etkinliğin de önemli bir etken olduğu ortadadır.

Sonuçta tüm iç ve dış etken ve gerekçeleriyle, 1960’lardan itibaren, darbelerin getirdiği bir askeri vesayet statükosunun, Türk siyasetine hâkim olduğu söylenebilir. Darbenin getirmiş olduğu anayasalar, demokratik rejim altında, askerin hâkim olduğu bir yapıyı getirmiştir. Bu yapıda, güvenlik alanında Milli Güvenlik Kurulu (MGK), yargı alanında Askeri Yargıtay, önemli kurumlar haline gelirken, Genel Kurmay Başkanlığının doğrudan başbakanlığa bağlanması ve MGK’nun asker üyeleriyle bakanlar kurulu üyelerinin eşit konumda kabul edilmesi, söz konusu askeri yapıyı pekiştirmiştir. Özbudun’a göre (2011:106), darbe dönemleri, siyasal sistemin temel niteliğinde etkin olan seçim sisteminde yapılan radikal değişiklikler, değişim veya demokratik dönüşümün gereği olarak değil statükonun yeniden tesisi için yapılmıştır. Söz konusu statükonun tesisi, kimi zaman seçim sistemi veya getirilen barajlarla kimi zaman da anayasanın getirdiği kurumlar ve özellikle Anayasa Mahkemesi eliyle gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Kısaca Kurtoglu’nun da belirttiği gibi (2004:212,213), darbe ürünü anayasalarda, askeri bürokrasiye geniş ayrıcalıklar tanınarak, yürütmenin adeta asli bir unsuru gibi görülmesine yol açmıştır. Bu durum, TSK’yı siyasal bir erk olarak, varlığını anayasal düzende garanti altına alınmasına, yürütme erki olarak Bakanlar Kurulunu gölgede bırakmasına yol açmıştır. Böylece ordu, yasal olarak siyasalere bağlı olsa da, gerçekte siyasi otoritelerden bağımsız ve özerk bir konumda, siyasilerin üzerinde bir nevi “demoklesin kılıcı” işlevini görmüştür.

KAYNAKÇA

- AHMAD, Feroz (1999), *Modern Türkiye’nin Oluşumu*, (Çev).Y.Alogan, Kaynak Yayını, İstanbul.
- AKGÜN, Birol (2014), “12 Eylül Döneminde İç ve Dış Politika”, *Osmanlı’dan İkininli Yıllara Türkiye’nin Politik Tarihi*, (Ed). A. Çaylak, M.Dikkaya, C. Göktepe, H. Kapu, 5. Baskı, Savaş Yayınları, Ankara.
- ARI Tayyar(1997), *Uluslararası İlişkiler*, 2. Basım, İstanbul, Alfa Yayını.
- AYDEMİR, Ş. Süreyya(2000), *İkinci Adam:1938-1950*, C.2, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- BARLAS, Mehmet (2001), *Turgut Özal’ın Anıları*, 4. Baskı, Birey Yayıncılık, İstanbul.
- ÇAKIR, Ruşen (2004), “Milli Görüş Hareketi”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: İslamcılık*, (Ed). T. Bora, M.Gültekinil, İletişim Yayınları, İstanbul.
- ÇAYLAK, A. BARAN, H. (2014), “Türkiye’de Kemalist Rejimin Ordu ve Anayasa İle Pekişmesi ve Darbeler Arası Dönem:1960-1970”, *Osmanlı’dan İkininli Yıllara Türkiye’nin Politik Tarihi*, (Ed). A. Çaylak, M. Dikkaya, C. Göktepe, H. Kapu, 5. Baskı, Savaş Yayınları, Ankara.
- ÇİFTÇİ, Kemal(2010), *Tarih Kimlik ve Eleştirel Kuram Bağlamında Türk Dış Politikası*, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- DAĞCI, G. Tuba (2006), *Osmanlı’dan Cumhuriyete Ordu Siyaset İlişkisi: 27 Mayıs1960 Askeri Darbesi*, İlgi Yayınları İstanbul.
- DEMİREL, Tanel (2004), *Adalet Partisi: İdeoloji ve Politika*, İletişim Yayını, İstanbul.
- DURSUN, Davut (2000), *Ertesi Gün: Demokrasi Krizinde Basın ve Aydınlar*, İşaret Yayınları, Ankara.
- ERBAKAN, Necmettin (2014), *Davam*, Milli Gazete Ankara Kitap Kulübü, Ankara.
- ERDOĞAN, Mustafa (2003), *Türkiye’de Anayasalar ve Siyaset*, 4. Basım, Liberte Yayınları, Ankara.
- FEDAYİ, Cemal (2014), “Türkiye’nin Siyasal ve Sosyal Kaos Dönemi
- FULLER E. Graham(2008), *Yükselen Bölgesel Aktör: Yeni Türkiye Cumhuriyeti*, (Çev). M. Acar, 4. Baskı, Timaş Yayını, İstanbul.
- GÖNLÜBOL, M. ÜLMAN, H (1996), “Genel Durum”, *Olaylarla Türk Dış Politikası*, (Ed). M. Gönlübol, 9. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- GÖNLÜBOL, M. KÜRÇÜOĞLU, Ö. (1996), “1973-1983 Dönemi Türk Dış Politikası”, *Olaylarla Türk Dış Politikası*, (Ed). M. Gönlübol,9. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara.

- GÖZEN, Ramazan (2001), “Türk-Amerikan İlişkileri ve Türk Demokrasisi: Realist Bağlantı”, *Türkiye'nin Dış Politika Gündemi: Kimlik, Demokrasi, Güvenlik*, (Der) Ş. Çalış ve diğ, Liberte Yayınları, Ankara.
- HUNTINGTON, Samuel P. (1973), *Political Order in Changing Societies*, New Haven, Yale Üniv. Press.
- KALAYCIOĞLU, Ersin (2009), “1960 Sonrası Türk Politik Hayatına Bir Bakış: Demokrasi Neo-Patrimonyalizm ve İstikrar”,
_____ *Türkiye’de Politik Değişim ve Modernleşme*, (Ed) E.Kalaycıoğlu, A.Y. Sarıbay, 4. Basım, Dora Yayıncılık, İstanbul.
- KARATEPE, Şükrü(2009), *Darbeler Anayasalar ve Modernleşme*, İz Yay. İstanbul.
- KİLİ, Suna(2008),Türk Devrim Tarihi,12.Basım, İş Bankası Kültür Yay, İstanbul.
- KOCABAŞ Süleyman (2016), *29 Mayıs 1876 Darbesinden 15 Temmuz 2016 Darbesine Darbelerin Zararları ve Darbeler Tarihimiz: 1876-2016*, Mutlu Yayın, İstanbul.
- KONGAR Emre(2005), *21. Yüzyılda Türkiye: 2000’li Yıllarda Türkiye’nin Toplumsal Yapısı*, 36. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- KURTOĞLU, Zerrin (2004), “Türkiye’de İslamcılık Düşüncesi ve Siyaset: Pozitivist Yönetim İdeolojisinin İslam’ın Siyasallaşmasına Katkısı”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: İslamcılık*, (Ed) T. Bora, M.Gültekingil, İletişim Yayını, İstanbul.
- MANGO, Andrew (2006), *Türkiye ve Türkler: 1938’den Günümüze*, (Çev) F.Doruker, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- MİŞ, N. GÜLENER, S. COŞKUN, İ. DURAN, H. AYVAZ. E.M (2016), “15 Temmuz Darbe Girişimi Toplumsal Algı Araştırması”, *SETA*, N.68, ss. 32-76.
- MÜFTÜOĞLU, İsmail (2010), *Belgeler Konuşuyor: Milli Görüşte Kırılma*, 3. Baskı, Alioğlu Yayınevi, İstanbul.
- ORAN Baskın(2002a), “Türk Dış Politikasının Teori ve Pratiği”, *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, C.1, (Ed) B. Oran, İletişim Yayınları, İstanbul.
- ÖZBAKAN, Hulusi (1978), *Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanunu: İlgili Mevzuatı İle, İçtihatlı Gerekçeli, Notlu, Açıklamalı*, Nadir Kitap, Ankara.
- ÖZBUDUN, Ergun (2011), *Türkiye’de Parti ve Seçim Sistemi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları:366, İstanbul.
- ÖZCAN, Gencer(1998), “Türkiye’de Siyasal Rejim ve Dış Politika:1983-1993”, *Türk Dış politikasının Analizi*, (Der) Faruk Sönmezoglu, 2. Baskı, Der Yayını, İstanbul.
- ÖZÇELİK, Ayfer(2007), “1960’tan Günümüze Türk Siyasal Hayatı”, *Yakın Dönem Türk Politik Tarihi*, (Ed) S.İnan, E.Haytoğlu, Anı Yayıncılık, İstanbul.
- ÖZEN, Hayriye (2011), “Turgut Özal”, *Türkiye’de Siyasal Liderlik: Dönemler Özellikler ve Karşılaştırmalar Menderes, Demirel ve Erdoğan Örnekleri*, (Der) E. Toros, Atılım Üniversitesi yayınları.
- ÖZKAZANÇ, Alev(2007), *Siyaset Sosyolojisi Yazıları: Yeni Sağ ve Sonrası*, Dipnot Yayınları, Ankara.
- TEPE, Sultan (2010), “İslami Eğilimli Bir Parti Olarak Adalet ve Kalkınma Partisi’nin Değişim Vaatleri, Çelişkileri ve Sınırları”, *AK Parti: Toplumsal Değişimin Yeni Aktörleri*, (Ed) H.Yavuz, Kitap Yayınevi, İstanbul.
- TİMUR, Taner (2015), *AKP’nin Önlenebilir Karşı-Devrimi*, 2. Basım, Yordam Kitap, İstanbul.
- TÜRKÖNE Mümtezar (2012), *Darbe Peşinde Koşan Bir Nesil: 68 Kuşağı*, 20. Baskı, Nesil Yayını, İstanbul.
- UZGEL, İlhan (1998), “Türk Dış Politikasında Sivilleşme ve Demokratikleşme Sorunları: Körfez Savaşı Örneği”, *Ank. Üniv. SBF Dergisi*, 53/1, ss.307-325.
- UZGEL, İlhan (2004), “ABD ve NATO’yla İlişkiler”, *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular Belgeler Yorumlar*, (Ed) B. Oran, C.2, İletişim Yayınları, İstanbul.
- YENAL G ve TAŞPINAR G.(1990), *Golden Dictionary*, Milliyet Yayınları, İstanbul.
- YETKİN, Çetin (2010), *Türkiye’de Askeri Darbeler ve Amerika: 27 Mayıs 1960-12 Mart 1971-12 Eylül 1980*, 5. Basım, Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları, Antalya.
- YILMAZ Hakan (2002), *Tarih Boyunca İhtilaller ve Darbeler*, Timaş Yayını, İstanbul.